

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

A *Zrínyi-könyvtár*. Kende S. könyvtáros egy 89 lapnyi füzetben: Die Bibliothek des Dichters Nikolaus Zrínyi czimen közzé tette a birtokában volt Zrínyi-könyvtár katalógusát. A könyvtárt, mint tudva van, Szluha László fedezte föl a Daun grófok vöttei kastélyában, hova az még a XVII. század végén a költő fiának Zrínyi Ádámnak özvegye útján jutott. Zrínyi Ádám ugyanis a zalánkeményi csatában elesvén (1691. aug. 19), özvegye Lamberg Mária Katalin grófnő Wlassin Miksa Ernő grófhhoz ment férjhez s ennek leányával Leopoldinával jutottak a Wlassin-féle birtokok Vöttei várkastélylyal együtt a Daun grófok tulajdonába. Szluha adatai nyomán először Toldy László hívta fel a magyar közönség figyelmét e gyűjteményre még 1880-ban. 1891-ben a könyvtár eladóvá tétetett s bécsi antiquariusok kezébe került, ezek egyikének Kende S.-nek birtokából pedig a zágrábi múzeum vette meg. Kende a közrebocsátott katalógusban közli a könyvtárban levő nyomtatványok és kéziratok lajstromát, külön csoportban azokat, melyek Zrínyi Ádám könyveiből valók, továbbá a Zrínyi Miklós könyvtáráról 1662-ben maga Zrínyi által készített katalógust, Zrínyinek kis fia halálára írt elegiáját, a Zrínyiek családfáját és Zrínyi Miklós 1646. évi arcképét és névaláírását. A Zrínyi Miklós-féle könyvtár tartalmaz e katalógus közzélése szerint 249 db. nyomtatványt és 14 kéziratot; a Zrínyi Ádám könyveinek száma 19. A könyvek magyar, német, horvát, latin, francia, olasz és spanyol nyelvűek. Magyar nyelvű könyv van a Zrínyi Miklóséi közt: nyomtatvány 6 db (Enyedi György: »Az ő és új testamentombéli helyeknek, melyekből a Háromságról való tudományt szokták állatni, Magyarázattok.« Heltai Gáspár: *Chronica az Magyaroknak dolgairól*. Kemény János: *Gilead balsamuma*. Liszti László: *Magyar Mars*. Pázmány: *Prédikációk*. Pethő Gergely: *Rövid magyar Cronika*). A kéziratok közt magyar nyelvűek: Zrínyi elegiája fia halálára, Forgách Simon magyar jegyzetei Forgách Ferenc nagyváradai püspök »De statu reipubi. Hung.« művéhez. Egy szakácskönyv: Az köztékeknek főzéséről való rövid jegyzés. Egy czim nélküli verses mű Chariklia történetéről. Két hadi tractatus (az egyiknek czime: Eötödik Károly császár idejében az militiarul írt tractatusbul való extractus minden rendekre nézve, a másiké: Svendi Lázár militiájáról írt tractatusnak

extractusa minden rendekre nézve). Továbbá az »Adria Tengernek Syrenája«, mely Zrínyi következő tiz művének eredeti kézírata: A vadász, Viola, Obsidio Szigetiana, Arianna sirása. Fantasia poetica (ez a kiadásokban Tityrus és Viola címet visel), A vadász és az Echo, Orpheus fájdalom, Orpheus Plutonál, Epigrammák, Feszületre. Ezekon kívül a maga Zrínyi által készített 1662-iki katalogusban fel vannak még jegyezve a következők: »Giarmati Balassa Bálint Faitalan éneki;« továbbá: »Igen szép historia Sigmond Chaszarnak ideiben lett dolog«, és »Az néhai Tekintetes és Nágos Vitéz Urnak Giarmati Balasi Bálintnak és nemzeti Rimai Jánosnak Istenes éneki.« E három azonban nem volt meg többé a Kende által átvett könyvtárban. A Zrínyi Ádám-féle könyvek közt magyar nyelvű van 3 db. (Ágoston Péter: Szivek kincse, Pathai István: Az sákramentomokról és Pázmány Hodegusa). — A könyvek tartalma igen különféle. Maga Zrínyi az 1662-iki katalogusban 11 csoportba osztotta könyveit, e felosztás szerint azonban a magyar költők a latinok közt vannak. Legtöbb a könyvtárban a történeti mű, melyek száma majdnem felét teszi ki az egésznek. Képviselve van ezek közt úgy az ó- mint az újkori történet s a magyar történetre vonatkozó könyvek közt a már említett Heltai és Pethő-féle krónikákon kívül ott találjuk Turóczy krónikáját, Bonfini, Istvánffy, Forgách Ferencz műveit, úgy szintén több latin és olasz könyvet a török nép történetéről. Nagy számmal vannak azonkívül hadászati művek: várépítésről, erődítésről, gyalog és lovas harcokról, tüzérségről, vár ostromról, védelemről. E művek latin, olasz és német nyelvűek s nagy számuk és sokféleségük mutatja, hogy Zrínyi mily széleskörű olvasottsággal szerezte meg a hadi mesterségben azt az elméleti képzettséget, melylyel kortársait annyira meghaladta. A költői művek közt az ókori klasszikusokon kívül főleg olasz költők vannak nagy számmal, ezek közt azonban nem találjuk Tassot, a kinek műve pedig, mint ismeretes, nagy hatással volt Zrínyi eposzára. A könyvek legnagyobb része Zrínyi széljegyzeteivel van ellátva, mi azt mutatja, hogy tulajdonosuk nem csak hogy figyelemmel olvasta és tanulmányozta őket, de, mint Kende mondja, mintegy állandó eszmecsere állt fenn közte és könyvei közt. E széljegyzetekből Kende közül néhányat könyvének bevezetésében. Érdekes e jegyzetek egyike, mely világot vet Zrínyi politikai elveire. Egy Tacitusról szóló olasz könyv czimlapjára ezeket írta Zrínyi: »Familia Zriniana ideo potest triumphare et laudabilis est, quia nemo ex iis fuit, qui aut imbellis aut infidelis domino suo nominari potuisset.« Egy másik helyen ismét így szól egy jegyzet: »Veszem eszemben én, hogy az magyarországi urak czihelődnek, hogy az mi kegyelmes császárunk csak pro forma kérdez tanácsot tőlök, és immár mindent elvégezett akkor az német tanács, mikor az magyar urakat híják; de nem az mi kegyelmes urunk oka, hanem az, hogy mi nem vagyunk elegendők, hogy olyan nagy császárnak tanácsot adjunk, hanem magunké az invectiva, quare non mittunt filios in provincias alias.« Irodalomtörténeti értéke van a könyvtár kézíratai közt Zrínyi eposza és egyéb költői művei kéziratának. Az eposz kéziratában, mint Kende közli, számos a költő kezétől eredő széljegyzet és igazítás foglaltatik, továbbá több olyan kihúzott, de

azért olvasható strofa, melyek az 1651-ben megjelent kiadásból hiányzanak, s melyeket már nagyobb részt Majláth B. is közölt a Zrínyi-könyvtárról 1891-ben az akadémia elé terjesztett jelentésében. Hogy Zrínyi milyen önbírálatot gyakorolt műveivel szemben, kitűnik az »Orpheus és a szép Euridice« cz. költeményhez tett jegyzéséből, mely így szól: »Istud opus sine studio feci, nec dignum apparatus.« A könyvtárnak nagy-érdékű darabja továbbá egy czímtelen és befejezetlen, 148 lapra és 1062 ötsoros versszakra terjedő kézirat, Heliodorus Acthiopikájának átdolgozása; ebben úgy látszik előkerültek azon »némely régi versek,« melyeket Gyöngyösi említ a Chariklia című lapján, mondván, hogy azoknak »rongyából és sok fogyatkozásiból« hozta ő a Charikliát új életre. Az itt közölt s már Majláth által is Gyöngyösi Charikliájával egybevetett mutatóványokból kétségtelen, hogy Gyöngyösi e művet dolgozta át, midőn a Charikliát, mint e műve ajánló levelében mondja, Andrassy Péter gömői főispán kedvéért újra megírta. A vád azonban, a mit Kende Gyöngyösi ellen emel, hogy az meg nem engedett módon használta fel e költeményt, melynek strofáit csak azért alakította át ötsorosból négysorosra, hogy ezzel dolgozatának az eredeti munka színezetét adja: e vád magától elesik, ha az ember Gyöngyösi Charikliájának című lapját és ajánló levelét elolvassa. Gyöngyösi ismételen és elég világosan megmondja ott, hogy a Charikliát azért »hozta új életre«, mert annak ez első kidolgozása sehogy sem tetszett sem neki, sem Andrassynak. Ő egyszerűen kiigazította és a maga izléséhez idomította a verszetet. Hogy azonban a Zrínyi-könyvtárban talált Chariklia-kézirat valóban Zrínyi ifjúkori munkája-e, mint Kende és Majláth fölteszi, koránt sem bizonyos; a közlött mutatóványok nem vallanak a Zrínyi verselésére, hacsak Zrínyi ifjú korában jobb verselő nem volt mint később, a mit bajos volna állítani. Megemlítünk még egy feltűnő körülményt e katalogusból; azt t. i. hogy Zrínyi hadtudományi és egyéb prózai munkái nincsenek meg sem Zrínyi Miklós, em Zrínyi Ádám könyvei közt s a Zrínyi Miklós által készített katalogusban sem említettek.

K. I.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK AZ 1892—3-iki KÖZÉPISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN.

— Első közlemény —

1. *Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik.* 3—40. lp. (A brassói m. kir. áll. főreális.) Irta *Binder Jenő*. Trufának nevezi a szerző — Székely István régi szavával — a tréfás elbeszélést, a minő nagyon sok kering a népszerű, igazságszerető és tréfakedvelő, nagy királyról. Míg a mondák s legendák hőseit a tisztelet hideg nymbusával övezi a hagyomány, Mátyást, ki származása szerint is közel áll a néphez, a szeretet melegével árasztja el, belevonja mindennapi élete körébe, tréfáiba, bizalmasodik, komázik vele, a nélkül azonban, hogy azért megszökkenne iránta a tisztelet; király ő azért a tréfa között is, okosságban,

leleményességben felülmúl mindenkit, igazságával, szíve jóságával lefegyverzi ellenségeit is. Népszerűsége nem szűnt meg halálával, sőt igazában csak azután nőtt nagyra, s a hullámzó meseáradatból a következő századokban nevéhez fűződött mindaz, miben a nagy királyra illő vonások voltak. Galeotti csak a vele s körülötte állítólag megtörtént dolgokat, anecdotákat beszéli el, melyek közül nagyon kevés ment át a nép ajkára. Binder sem ezekről szól tanulmányában, hanem a később keletkezett, igazán népies eredetű, költött elbeszélésekről, s azt vizsgálja, hogy minő rokonságban vannak ezek az európai mesetökhöz. Ezúttal hét darabban foglalkozik, ezek: 1. *Mátyás király lustái*; 2. *Róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga fogta mindakettő*; 3. *Különös megajándékoztatás*; 4. *Egyszer volt Budán kutyavásár*; 5. *Mátyás király aranygyapjas báránya*; 6. *Mátyás és a velencei követek*; 7. *A tudós*. — Binder alaposan ismeri a külföldi meseirodalmat s ez a jártasság kellő ítélőképességgel párosulva, valóban meglepő eredményekre juttatja. Elemeire szedi az egyes meséket, s nemcsak a cselekvény egészét vizsgálja, hanem az egyes helyzeteket, motívumokat is, a párbeszéd sorrendjét, pontját, a szereplő személyek jellemét, számát stb. A sokféle változat mindegyikében van több-kevesebb rokonság, sőt azonosság is, bár egyik az Éjszaki-tenger partjain, másik Olaszország derült ege alatt kelt, a harmadik épen valamelyik arab regekönyvben maradt ránk. A magyar szerző, ki először kapcsolta össze a mesét Mátyás nevével, ízlése, humora s viszonyaink szerint ép úgy válogatta, változtatta, sokszor egészen újra szőtte a cselekvényt mint a külföldi meseszerzők. Ezért egy-egy mesének közvetlen forrását ritkán sikerül kimutatni. Binder, bár néha (pl. a 2-ik számú és a Wallensteinről szóló mesében) szembeszökő hasonlatokat talál, nagyon óvatos a kölcsönvételi vagy rokonság megállapítása- s kimondásában. De ez az óvatosság csak fokozza vizsgálatai becsét, megbízhatóságát. Fejtegetései mindenestre igen tanulságosak s érdekléssel várhatjuk a folytatást, melyet *A Czinkotai kántorról*, az *Okos leányról* s egyéb Mátyáshoz fűződő trufáról ígér.

2. *A XVI. század szatirái*. 3—36. lp. (A pannonháalmi szent Benedek-rend győri főgymn.) Irta *Tell Anasztáz*. Bevezetésül jó források alapján vázolja a szatira eredetét és sajátosságait, majd részletesen ismerteti a XVI. század vallási, politikai és társadalmi szatiráit, ú. m. Sztárai dialogizált szatiráit: *Az igaz papság tikorét* s *A papok házasságát*, továbbá a *Debreczeni disputát*, s a *Balassi Menyhárt árultatását*; hosszan fejtegeti Hörváth Andrásnak *Az Antikrisztusról*, *A kétféle hitről*, *Az átokról*, *Az emberi szerzésről* stb. szóló szatiráit; — végül a *Művesek lakodalmát*, a *Házások énekét*, és az *Asszonyok intését*. Jellemzőkben nem szánt mélyen s jobbára általánosságoknál marad, de tartalmok ismertetésében, valamint a keletkezésükre hatott vallási és politikai mozgalmak megítélésében elég tárgyilagos, s ennyiben nem érdektelen a tanulmány. De mindennél érdekesebb lett volna e szatirák nyelvének: a szólásmódoknak, közmondásoknak, hasonlatoknak, s általában a szatirai előadásnak vizsgálata. Ezt azonban csak épen hogy megérinti a szerző. Előadás és nyelv dolgában a saját értekezése sem kifogástalan; a 2-ik

fejezetben, a dolgozat főrészében, sok az ismétlés; aztán előfordúlnak stylusában ilyen kifejezések: »honfitársainak fülébe rágta a hibákat« (5. lp) »e költemény — a többi verssel — teljesen egy huron pendül« (18. lp); tárgyi hiba van ebben: e költemények »főeleme a *derültebb vagy galgenhumor*« (9. lp), s talán sajtóhiba ebben: »csak hittel lehet üdvözölni« (e h. üdvözülni).

3. *A murányi Vénus.* 3—16. lp. (Bpest IV. ker. közs. főreálisk.) Irta dr. *Kiss Gábor*. Gyöngyösinek, de magának a címül írt költeménynek is akkora irodalma van, hogy pusztán ennek jó összefoglalása is elég munkát ad, s kivált iskolai értesítőben, nagyon tanulságos is volna. De a szerző a könnyebb végét fogja a dolognak s a Gyöngyösi-irodalomról egyszerűen — nem vesz tudomást. Azaz hogy csak Zilahy Albu máig s Toldy költészeti kézikönyvéig jut el (a Murányi Vénus megjelenését is csillag alatt *innét* constatalja); a mi ezeken túl van, a mit Gyöngyösi, Széchy Mária és Wesselényi életéről, a költeménynek alapul szolgáló történetről, a classicus költőkből vett ékítményekről, szóval, a mit 30 év óta e tárgyokról írtak, az dr. Kiss Gábor előtt mind ismeretlen. Legalább ez a dolgozat azt mutatja. De mutat még mást is. Fordúlnak elő benne becses régiségek, jól ismert eszmék, jellemzések, melyeket nem kisebb ember írt, mint Arany János. A szerző ezeket mind magáévá teszi néha szó szerint, csakhogy elfelejti oda tenni az idézőjelet, meg az Arany nevét. A húsz soros életrajzban legalább annyi hiba van; felsorolásukra nem vállalkozunk, mert köztudomásúak a helyes adatok. A mű tartalmának elmondása közben ízlését is megismerjük, midőn négy versszakban szó szerint idézi a legízletlenebb helyeket. Itélő erejéről eléggé tanúskodnak az ilyen észrevételek: »A költemény (már t. i. a bevezetés) vége felé, midőn már mintegy *megunta a költő a komoly dorgálást* (persze tisztán csak unalom az oka!) a gúnyhoz folyamodik« (8. lp); s alább: »Illésházyról ezután úgyszólván egyszer sem tesz a költő említést, *mire mint a vár kapitánya mégis csak méltó volna!* (Persze a szerepek nagysága a személyek rangja szerint nő vagy fogy a költeményben!) Befejezésül csak egy-két stílvirágot. A bevezetés természetesen ab ovo Ladae kezdődik ekképen: »Vágygyal és érzelemmel megáldott lény fensőbb szellemi életével nemesebb érzeteinek méltó kifejezést törekszik adni. E nemes indulatainak megfelelő alakban nyilvánítása adja a költészet fogalmát.« S a bevezetés végén: »Petőfi az alföldi pusztát édenné alkotá, Tompa a sivár vidéket Tempévé varázslá: *Gyöngyösi Murány várát Trójává tevő és mindnyájunkat maga iránt mély hálára kötelezte.*« Ez az átmenet; következik az életrajzi vázlat s aztán ez: »Gömör vármegye északi vidékén, hol a bérczek országában *viránydús völgyi tájképekkel rideg, vadregényes sziklás helyek* változnak stb. még hét sor. Ez Murány, melynek asszonya, a »fenkölt lelkű özvegy, a függetlenség rendíthetetlen amazonja, a szépségében ragyogó murányi Vénus, a legnemesebb erényekben gazdag Széchy Mária« stb. De már sokat is foglalkoztunk ez önképzőkori dolgozattal.

4. *Csiky Gergely tanuló korában.* 22—53. lp. (Az aradi kir. főgym.) Irta *Kara Győző*. Csiky Pankotán született 1842. decz. 8-án,

de atyja 1844-ben Aradra költözvén, a költő itt járta a minorita atyák vezetése mellett összes középiskoláit. Atyja mint kórházi főorvos a szabadságharcz lefolyása alatt önfeláldozó fáradtsággal ápolván és gyógyítván a sok sebesült honvédet, áldozata lett hivatásának; többször áthülvén, sorvadásba esett s hosszú szenvedés után 1855-ben szegényen halt meg. Minden öröme szépen fejlődő gyermekeiben, főleg Gergelyben össz-pontosult, s érezvén halála közeledtét, megírta emlékiratait, melyekben számos jó tanácson, atyai intésen kívül a költőnek egész gyermekkorá, jelleme, jó és rossz tulajdonai le vannak írva, s több tekintetben kulcsot adnak a költő férfikori jellemének megértéséhez. A gyermekei javát, boldogságát óhajtó apa lelkére köti két fiának, hogy »mennél több idegen nyelvet« tanuljanak, de egyszersmind inti őket, hogy a mellett »anyanyelvöket, az édes magyar nyelvet tudományosan és alaposan megtanulni el ne mulasztsszák«. Inti különösen Gergelyt, az idősbet, hogy anyjának s öcscsének »gyámola, tanácsadója legyen«. Ezek a tanácsok, a családját, gyermekeit mindenekfölött szerető, haldokló apa szavai mélyen benyomódttak s irányítólag hatottak a gyermek fejlődésére s későbbi életére is. Az apai aggodalom felsorolja fia hibáit is: a hirtelen haragot, a gyermeki irigységet, a ruházata s könyvei körül tapasztalt pongyolaságot, hogy inkább tőle hallja mint másoktól s még jókor megjavuljon. A pályaválasztásra nem ad neki kötelező parancsot, csak azt óhajtja, hogy minél jobban kiművelje magát, aztán kövesse saját hajlamait. De iskoláit végezve épen hajlamai ellenére lépett aztán a papi pályára, bizonyynyal azért, hogy az atyai óhaj szerint minél előbb gyámola lehessen özvegy anyjának s öcscsének. Az emlékiratnak a költőre nézve nagyon becses adatain kívül felhasználta a szerző az intézet irattárát s Csiky rokonainak és volt iskolatársainak adatait is. Így a leghitelesebb források birtokában igen sikerült képet rajzol a költő gyermek- s ifjúkora fejlődéséről, sőt az akkori elnyomatás koráról is. Figyelemmel kíséri Csikynek írói hajlama ébredését, fejlődését is, melyre az ifjusági önképzőkör nyújtott alkalmat. Ennek »Zsenge mutatványai« közt jelentek meg első költeményei, melyekből néhány valóban csinos darabot egészen közöl a szerző. Végül melléklí Csikynek összes iskolai bizonyítványait, melyek szerint mindig a legelső közt volt. A dolgozat nem csupán adatgyűjtemény, hanem a költő életrajzának első fejezete, mely ügyesen jellemző tollal készülvén, az irodalomtörténet méltánylatára tarthat számot.

5. *Szvorényi József. 1816—1892.* 3—40. lp. (A cisterci rend egri kath. főgymn.) Irta *Kassuba Domokos*. A dolgozat emlékbeszéd keretében tárgyalja Szvorényi életét és irodalmi működését, melyet még a 30-as évek elején kezdett meg. A rendtárs szeretete, a tanítvány halála jóleső melegséget önt el az egész munkán, a nélkül hogy ítéletében túlságokra ragadtatná a szerzőt. Végig kíséri Szvorényinak egész életét, gyermekkorától utolsó órájáig, nemcsak száraz adatokat sorolván fel, hanem fejlődését, a működése irányára ható okokat is feltüntetvén. Szvorényi Borsodmegye *Sáta* nevű *palóc* községben született, a mit azért hangsúlyozunk, mert a halála alkalmával írt nekrológok a Ferenczy-féle »Magyar írók életrajgyűjtemény«-ének (1856.) azt a sajtóhibás

adatát, hogy »a borsodmegyei *Sátapalóc* községben« született, szinte kivétel nélkül úgy vették át, hogy *Sátapalóc*on született, a milyen község nem létezik. Szvorényi atya ott kántortanító volt; középiskoláit Egerben végezte, s aztán papi pályára lépett; theologiai tanulmányai végén átlépett a cistercita rendbe. Mint fehérvári tanár írta a *Magyar ékes szókötés* című nyelvtud. pályamunkáját, melyet az akadémia jutalommal tüntetett ki, s melyért taggá is választotta. A forradalom lezajlása után Egerbe küldte rendje s az itteni gymnasiumnak volt előbb tanára, utóbb egész haláláig igazgatója. Írt költeményeket, böseleti s széptudom. fejtegetéseket, de hajlama, tehetsége leginkább a nyelvtudomány művelésére vonta. A középiskolai ifjúság két évtizeden át leginkább az ő nyelvtanait és ékesszólástanát használta. Élete végén írt dolgozatai közt különösen becssek: a *Fejlődési tünemények nyelvben* cz. nyelvtörténeti értekezése, a Vitkovics és Szemere összegyűjtött munkái elé írt irodalomtörténeti értekezései, s a külön kötetben is kiadott paedagogiai irányú alkalmi beszédei. Irodalmi munkásságát Kassuba csak röviden méltatja, a mennyire az emlékbeszéd szűk kerete s a kegyeletes alkalom engedi. A munkák értékéről egyben-másban el fog tőle térni az irodalomtörténet ítélete, de Kassuba dolgozata így is értékes, nem csupán a Szvorényi pályáját, egyéniségét hiteles adatok alapján, találóan jellemző rajza, hanem a Szvorényi irodalmi működéséhez, a vele érintkezett írók s az 50-es évek irodalmi viszonyainak jellemzéséhez — Szvorényi hagyatékából — nyújtott adatok miatt is. Azt hisszük, a cistercita rend semmivel sem fejezhetné ki inkább kiváló tagja iránt a kegyeletet, mint azzal, ha Szvorényi kisebb dolgozatait, s a hagyatékában levő s irodalmunk régibb állapotára sok tekintetben érdekes leveleket összegyűjtené s kiadná. Szvorényinak finom nyelvézéke volt, s legalább választékos, gondos stylusa miatt legcsekélyebb munkája is élvezetes olvasmány; Kassuba ügyes keze pedig mindenestre nagyon jól elvégezné a rendezést.

B. F.

